

OČAJANJE I JEZA (DESPERATIO I IRA)

– odlomak iz romana –

MALTA – naziv naselja Malta potiče od nemačke reči Maut (carina, carinarnica). Naime, na Malti je za Austrougarske vlasti postojao punkt gde je kontrolisan kvalitet prehrambenih proizvoda koje su seljaci iz okolnih sela prodavali u gradu. A na istom su mestu plaćali i neku vrstu poreza.

I

Još malo i biće osam sati. Mraz je, i inje je na drveću. I mutno je sunce. Katkad treba da prođe i po nekoliko sati da se svetlost mukotrpno probije sa neba na zemlju, i promeni sliku novembra.

Danas sam poranio na Hradčane da zauzmem svoje mesto i tražim milostinju. Nisam više mogao da izdržim u stanu. Imao sam besanu noć. Jaka glavobolja i napadi absansa gotovo da nisu prestajali, a posle jednoga, koji je verujem trajao duže od tih petnaest sekundi, mislio sam da mi se bliži kraj. I sada, imam taj ukus u ustima kada sam zubima držao pokrivač na krevetu, i kada su počele da mi naviru uspomene na Bosansku maltu.

Čudna je ta priča o mojoj bolesti... Da sam ostao duže u tom paklu, a ne samo nekoliko meseci te '92, možda bih i ozdravio, ko zna. Možda bi me rat izlečio. Ovako, nikada pre toga a ni posle, nisam imao manje napada, svega nekoliko ih je bilo. U suprotnom, da ih je bilo više, sigurno ne bih bio u stanju da ispričam tu priču u Pragu, dve godine i nešto posle. Koja je gotovo neokrnjena, i dozvoljava mi da se kroz nju slobodno krećem i sanjarim. S kraja, početka, ili sredine, kako mi odgovara.

Pa kad je tako zahvatiti ću kraj. Naime, juče sam shvatio da više ne mogu da se setim lica tih pet muškarca iz Bosne, lica koja su mi stalno bila pred očima ili su mi se često prikazivala u snu. Osim jednog, najvažnijeg među njima, čoveka koji nije bio silovatelj. I tako, ostao sam u stanu, a Haleja sam pustio na ulicu da me ne bi ometao. Pratio sam ga sa prozora sve do crkve svetog Nikole, a onda sam uzeo kutije sa ormana u kojima sam čuvao neke starine. Unutra je bio ruski samovar, časovnik iz 19. veka koji je izrađen u Minhenu, te srebrni svećnjak. Potom sam malo promenio raspored u sobi. Sklonio sam ikone i studentski krst do kojih se vlaga proširila, a na tu stranu zida premestio sam orman, i na njega sam stavio spomenute predmete. Zatim sam ih posmatrao satima kao što sam nekad radio, u toj istoj sobi koja je bila zatrpana starinama.

Vreme je da počnem, razmišljah. Zabrinuo sam gde je Halej, no sada mi je lakše. Iako ga ne vidim čujem kako laje negde na početku stepeništa, a uskoro bi mogao da potrči kao lud znajući šta ga čeka. Stresao sam se od pomisli na hladnoću asfalta te da će mi udovi utrnuti odmah iza podneva, pa ću teškom mukom morati da se dovučem kući. Odmah sam stavio plastičnu zdalu za novac na zemlju, uto je i Halej legao, a onda sam kleknuo i savio se preko njega, spojivši ruke kao u molitvi. Osluškivao sam mu disanje. Uskoro će zaspati. Da bar ja mogu tako. Pokušao sam ni sam ne znam koliko puta da zaspim ovde, s njim, samo da ne mislim na prošlost, na to ko sam bio u ratu i šta sam radio, i zašto sam dobio nadimak Noćni stražar. I kako to skoro uvek biva kada bi obavio taj čin, palo mi je na pamet kada sam počeo da prosjačim, u početku nisam mogao da ostanem u ovom položaju duže od pola sata, a onda je išlo sve duže, pokorno i pokajnički sam ostajao od jutra do mraka bez ijednog prekida.

Moram priznati, da sam se neizmerno začudio i bejah zapanjen kada sam zimus ugledao jednog prosjaka baš tu kod zida, gde sam sada ja, klečao je, na sebi je imao dugačak kaput, i kapu koja mu je bila spuštena do obrva. Jedna obrva mu je bila seda. Držao je ispružene ruke koje su bile mokre od sitnog snega koji je padao, a u krilu mu je ležao pas. Našao sam nekoliko novčića u džepu i stavio ih u zdalu, a onda mu uputih pitanje, koje nije bilo sa lošom namerom: Jarane, kakve su cijene? Nisam dobio odgovor.

Sledeći put kada sam ga zatekao na Hradčanima oko njega je bilo porazbacana gomila smeća, nekoliko limenki, umrljane salvete kojim je valjda obrisao usta nakon jela, kojekakvi artikli i kore od narandže.

Nije prošlo ni nedelju dana, sećam se da je bila subota i rano popodne u februaru, video sam ga na klupi, a kapu je držao u rukama. Na Malostranskim namestima je bilo gotovo pusto. Pas je ležao do njegovih nogu. Pričao je s nekim Jevrejinom u crnom odelu i sa crnim šeširom, koji je imao dve dugačke kike koje su dosezale do visine brade. Kada je ovaj otišao, prišao sam i pitao ga da li mogu da sednem. Klimnuo je glavom. A onda je posle nekoliko trenutaka uradio isto, shvatio sam da u sebi vodi razgovor koji je do maločas imao sa Jevrejinom, nekakva blagost ga je ozarila i pogled mu je bio topliji. U to doba, često sam sretao takve ljude i ulazio u razgovore s njima, valjda me na to teralo siromaštvo koje je kucalo na moja vrata, no u ovom sam se prevario. Nije bio od onih prosjaka koji odmah otvore dušu, traže ti cigaretu ili pak pitaju da li imaš cipele, ili rukavice, pokazujući gadne promrzline. Ovaj čovek je mogao da ima više od sedamdeset godina, bio je ćelav, a malo kose mu je ostalo na potiljku. Uz to je bio razrok, visok i koščat, sa šakama koje su mu bile velike, veće nego kada sam ih video prvi put. Nosio je poderane patike. No nokte je imao uredne, i od tog časa moj utisak o njemu se promenio, i stvorih drugačiju sliku. Prljavi nokti su u meni izazivali pomešano osećanje odbojnosti i gađenja, i obično takvi ljudi koje sam poznavao ne samo da nisu imali plemenite osobine, još gore, bile su to prave zločinačke duše. Pomislio sam da je besmisleno da mu kažem za ono malo novčića koje sam mu ostavio, a pogotovo, za šalu koju sam izrekao. Tada se čovek predstavio, tonom koji je bio dostojanstven, i koji je mogao imati samo neko ko je u životu bio gospodin. Zvao se Milan Smolar. Potom je kazao da je oboleo od astme, i da će uskoro umreti, i da bi me nešto zamolio. Pitao me da li mogu da uzmem njegovog psa i brinem se o Haleju?

Pokloniću vam i svoj krombi, kaput je izvrstan, i ovu kapu, dodao je onemoćao. Od naprezanja bore na licu, a posebno one na čelu postale su izraženije i duboke, dodajući mu još koju godinu do oronulosti. Imao sam utisak da će svakog trenutka telom udariti o zemlju. Čutao sam, i razmišljao da li je isti ovakav razgovor vodio sa Jevrejnom, i šta mu je on odgovorio.

Hoćete li ili nećete?, rekao je. Nije povisio glas, ni napravio nedoličnu kretnju, ali po načinu kako me lucidno pogledao, shvatio sam da troši svoje poslednje snage. I šta sam mogao nego da pristanem. Brzo smo to obavili, bez moje pomoći skinuo je kaput, pružio kapu, i predao povodac. Onda se zahvalio. Halej je krenuo za mnom, a prosjak po imenu Milan Smolar je okrenuo glavu. Nije prošlo dugo vremena nakon tog susreta, a ja sam zauzeo ono njegovo mesto i počeo da prosjačim. Ali vreme je da se sada i ja predstavim, i krenem redom.

II

Zovem se Matija Pot. Bilo je to kada sam imao devet godina, tada sam u roditeljskoj kući čuo kako otac i mati pričaju o nekom dokumentu, potihom, tako su to zvali. Sećam se da sam se igrao, ostavljajući otisak svojih prstiju koji su bili znojni i lepljivi od vrućine na svakoj stvari do koje sam došao. Spominjali su tetka Olgu i njenu ćerku Gordanu, koja je putovala po raznim zemljama i tražila u arhivama gradova podatke odakle potiče naše prezime.

Uspela je u svom naumu, no od tada je prošlo više godina a o tom dokumentu ni traga ni glasa. Sećam se, da je moj otac spominjao neke rođake koji su živeli u dalekim zemljama, da ih je zvao pokušavajući da bar nešto više sazna, ali i oni su znali isto koliko i on. Od koga se pronela ta vest nikada se neće saznati, pošto od tetka Olge nije sigurno, jer je ona davno prekinula svaki kontakt sa rodbinom. Možda je od Branke, njene druge ćerke koja živi u Sarajevu, i koja se povremeno čula s mojim ocem. Pamtim još detalj iz tog noćnog razgovora, kada je majka kazala ocu da je to rđav znak, da u tom dokumentu sigurno nešto piše što nijedan Pot ne sme da sazna, a kad ju je otac pitao na što misli, majka je ćutala, zamišljena, rukom pokrivši usta.

Da li je slutila o ukletosti, ne znam to, no od tada pa sve do mojih mladalačkih dana, o tom dokumentu nije se prestalo pričati. Istina, ne tako često, ali svaki put kada bi o njemu prozborili neka čudna i neobjašnjiva atmosfera bi zavladala u kući. Neko sa strane bi stekao utisak kao da se u našoj kući živelo samo za taj trenutak ili dan kada ćemo dobiti to pismo. Za razliku od majke, koja nije promenila mišljenje i strepila je od samog pomena na tetka Olgu, otac je, nema nikakve sumnje, time bio opsednut. Naravno, trudio se da to prikrije, no u nekim trenucima, kada bi utonuo u misli, počela bi da mu se menja boja na licu, znao bi da ustane i šeta se po sobi, govoreći: Ma bolan, šta to kriješ...

Za mene je tetka Olga bila i ostala poput nekog fantomskog lika, i taj utisak o njoj nije se promenio ni posle sedamnaest godina kada sam dobio njeno pismo iz Francuske. S tom malom razlikom, što sam je kao mladić posmatrao kao porodičnog biografa. Pretpostavio sam da je moju adresu našla na web stranici među ostalim, mnogobrojnim imenima registrovanih kolekcionara i vlasnika antikvarnica u Pragu. U koverti je bio neki doku-

ment, upravo onaj o kome sam čuo u svom detinjstvu, ali ne original ili pak fotokopija, nego jedan tekst kojeg je po svojoj volji uredila i prilagodila valjda da bi se lakše čitao, jer je očito skupljan iz više emigracijskih arhiva. Na prvi pogled, imao je glavu i rep. Dok sam ga prvi put čitao, primetih ironično, koja li je to slučajnost da sam usred razgovora o tom dokumentu ostavljao svuda otisak svojih prstiju kao da sam njima beležio jedno davno vreme.

Poth u prevodu znači, šerpa, lonac, posuda. To prezime se prvi put pojavljuje u 17. veku u matičnim knjigama jedne župe u Matrihtu, u Holandiji, i nosi ga jedna ondašnja plemićka porodica koja se naveliko bavi grnčarijom. Ustanovili su grb, običan ćup kakav se u to doba koristio u široj upotrebi, na kojem nema boja, znaka, lozinke na latinskom i krune, što je krasilo grbove toga doba. Ovde zastadoh i setih se grba Amsterdama iz tog doba, bila su neka tri krsta. Jedan je čuvao grad od poplava, drugi od požara, a treći od buva.

No, početkom 18. veka, u porodici je zavlдалo rasulo nakon što su im propali poslovi koje su razgranili po celoj provinciji Limburg, te su odlučili da napuste Holandiju. Prvo su krenuli sa vojskom, a potom sami, u potrazi za boljim mestom pod suncem, zaustavili su se u Debrecenu. Rešeni da se tamo skrase, obnovili su stari zanat u kojem ova druga generacija Pothovih nije bila toliko dobra kao prethodna, bar jedan duži period, i sa nešto promenjenim grbom. Običan ćup je zamenjen šoljicom, koju je najverovatnije imala sva kuća u Mađarskoj.

Na pragu novog stoleća deo te velike porodice seli se u Vinkovce, a manji broj njih nastavio je put Sarajeva. U novoj domovini započinju da rade stari zanat, po treći put menjaju porodični grb na kome se umesto šoljice nalazi ibrik. Ali i slovo h koje su izbacili iz prezimena. Pod tim prezimenom zabeleženo je da je Antun Pot radio u državnoj službi odmah posle aneksije Bosne i Hercegovine.

Njegov sin, Franjo, to bi trebao da bude moj pradeda, odlazi u Zavidoviće gde stiće ugled, ženi se, ima svoje fijakere i mnogo konja. Svu mušku decu dao je da se školuju na železnici, a jedan od njih koji se zvao kao otac, doveo je kao mašinovođa prvi voz u Bijeljini noseći bele rukavice. U tom gradu ostaje da živi, postao je šef železnice, i otvorio je školu uoči samog Prvog svetskog rata. Tada je upoznao Maru Bošković, koja je bila Srпкиnja, uz to iz bogate trgovačke porodice, i s njom se venčao. Od tada se prekidaju svi kontakti Franje Pota sa braćom Josipom i Štefanom, i sestrom Olgom, a otac ga je lišio nasledstva.

Brat Mare Bošković, Miloš, odlazi kao dobrovoljac u srpsku vojsku i učestvuje u bici na Ceru, gde je dva puta ranjavan, bio je na Krfu i na Solunskom frontu, gdje je zadobio još pet rana, da bi se posle oslobođenja i lečenja u Srbiji vratio u Bijeljiniu kao heroj. Ukazom kralja Petra I Karađorđevića iz 1920, dobija zemlju u selu Trnava, međutim, Miloš je kasnije prodaje i otvara u gradu hotel „Drinu“, te se odaje piću i kockanju, i provodi vreme sa kurvama. Ubrzo je oslepeo. Jedno vreme je živio u tom hotelu kojim je upravljala Mara, a onda se preselio u novu kuću na Brčanskoj malti koju je sestra dala sagraditi. Umro je posle nekoliko godina u samoći i gotovo zaboravljen, u jednoj od tri uniforme koje je sačuvao iz rata, ta koju je nosio mrtav nije bila ona kad je bio dva puta ranjavan niti ona kad je bio pet puta. Ova je imala četiri rupe. Igram slučaja, kuća Miloša Boškovića je bila na broju 11.

Kao po nekom pravilu, stao sam na ovom mestu porodične povesti iako je ostalo malo redova koji se nalaze u dokumentu tetke Olge. Odnosno, moje babe tetke. Istina je da su mi pomalo dosadni i ne toliko privlačni kao ovi koje sam izneo, no to nije glavni razlog, radi se o tome da se u nastavku iz kojeg ću odabrati samo neke detalje, navode stvari o kojima sam nešto i sam znao.

Da je Franjin brat Josip bio ustaša i poginuo je u Blajburgu, a drugi brat Štefan je ostao da živi u Zavidovićima i vozi lokomotivu sve do penzije. Dok se Olga, ovo naravno nije pisalo i sada mi je palo na pamet, udala za vreme rata za nemačkog vojnika i otišla u Dresden, da bi nekoliko godina kasnije pošla u Francusku.

Pismo Olge Ostrovski-Pot dobio sam svega nekoliko dana nakon mog povratka iz Bosne u kasnu jesen 1992. godine. Tamo sam saznao jednu priču koja daje odgovor na ono gotovo neshvatljivo ponašanje mojih roditelja, i okončava tajnu vezanu za jedan događaj koji se nigde ne navodi. O tome je samo znala tetka Olga.

III

Nikom nisam rekao da ću oputovati. Da me dugo neće biti, možda i zauvek. Nikome, pa ni Amri i Mirhi. Nekoliko dana pred odlazak otkinuo sam list papira iz jedne sveščice u kojoj je Mirha crtala, i zapisao sam šta sve treba da uradim.

Bez mnogo razmišljanja, u dahu, što bi se reklo. Dugovi, turistička agencija, Bakir. Pa da krenem od dugova. Bilo je nešto sitno, zanemarivo, u nekoliko gradova u Srbiji, odavno sam zaboravio na to. Onda sam u povratku produžio u Sarajevo, zadržao sam se u turističkoj agenciji, a zatim sam posetio Bakira. Vratio sam mu sve srebro s kojim sam trgovao skoro dve godine, koje mi je dao na zajam, a onda sam mu kazao da želim da otkupim nešto od njegove najbolje robe. Zlato, dodah. Ne pamtim da je ikada toliko dugo ćutao, bio je sumoran, obično nije propuštao da pita za Amru i Mirhu kojoj bi poslao neki maleni dar, ali taj put se to nije desilo. U jednom času se osmehnuo, ali lice mu je bilo tužno, i oborio je pogled. Osećao sam da zna šta ću uraditi, da ću jednostavno nestati. Uzeo sam oko 700 grama, ali kao da mi je poklonio. Rđav znak. Isplanirao sam da pola ostavim Amri, a pola sebi. Da ih prokrijumčarim u rolni, blizu 8000 maraka u zlatu. Onda sam otišao da potražim jednog prijatelja, nije bio u stanu pa sam odlučio da se vratim kući. Idriz Sendić, nesvršeni medicinar iz Sarajeva, bio je jedina osoba s kojom sam želeo da podelim ovu tajnu.

Ostalo mi je da uradim još nekoliko stvari tačno po redosledu kako stoji na onom papiru. Ostavio sam to za idući dan.

Posetio sam doktora Petrovića koji mi je u detinjstvu ustanovio absans, a onda sam otišao na groblje gde su mi sahranjeni roditelji, da bi potom produžio do Brčanske malte i posmatrao jedan dud. Ostatak dana sam proveo okopavajući baštu. Iako je zima prošla, još se osećalo njeno prisustvo, na nekom mestu u dvorištu koje bih ugledao, ili kad bi zapuhao vetar u kome još nije bilo snage pravog proleća. Na jednom od tih mesta zaustavio sam pogled na krovu šupe, koje je dopola pokriveno mahovinom, i na njemu ostao je komadić leda između dva crepa. Kada se spustilo veče, ušao sam u kuću da jedem, iz spavaće sobe začuo sam Mirhu kako kašljuca i Amrin glas koja ju je umirivala, kroz polumrak

sam video da leže na krevetu. Ostao sam još koji tren da stojim u predsoblju razmišljajući da li da odem do njih, a onda sam produžio u kuhinju, bilo je samo starog hleba i pone-soh dve boce piva.

Vratio sam se u šupu. Upalio sam petrolejsku svetiljku koji sam okačio na jedan dugački ekser zakucan u zid, iz putne torbe koju sam sakrio izvadio sam prolećnu jaknu i seo na sanjke. Malo stvari sam poneo, možda iz straha da Amra ništa ne posumnja. Nekoliko knjiga i suvenir, zapravo, komad drveta na kome je gvozdeni krug, i unutra je studenički krst. Navikao sam da ovde budem kad je trebalo i kada nije, jer ova šupa mi je bila poput nekog utočišta u kojem sam proživljavao gorke trenutke nakon čestih svađa sa Amrom. Ostajao bih katkad do kasno u noć ili bih prespavao u jednoj staroj fotelji. Molio sam se često. Ali osim utočišta, u njoj su se nalazile sve one stvari koje smo vremenom zamenili novim, pa čak i prve fotografije na kojima smo Amra i ja. Tada smo bili srećni. Sada kada razmišljam o vremenu koje je ostalo iza nas uviđam da sam napravio grešku, ja sam tada imao 19 godina, a ona dvadeset i jednu kada smo se zaručili, i već posle godinu dana rodila se Mirha. Do tada, imali smo skladne odnose, ne mogu da poreknem, a onda je sve krenulo nizbrdo, grozna trvenja su usledila, te jedva koji dan zatišja.

Vraćam se u prošlost i pokušavam da dokučim šta je krenulo po zlu, ali nemam pravog odgovora na to. Da ironija bude veća, teško da bih išta mogao navesti što mi se kod nje ne dopada. Ako bih u jednoj rečenici morao da je opišem, bilo bi sledeće: Amra je pravi primer emancipovane žene. Ne znam koji je bio povod, no jednom joj rekoh kako me podseća na one dame iz visokog društva koje su imale svoje salone, popularne u 18. veku, po slobodoumnosti i prosvećenosti. Odgovorila mi je da ja u stvari mislim na kurtizane. I dodala je: Kako bi se to kazalo na srpskohrvatskom?

Milosnica mislim, ja bih bila milosnica. Jedno vreme sam mislio da me krivi zbog toga što je zbog mene napustila fakultet, i što nije postala zubni lekar. Ali nikad mi to nije spomenula. Na pomalo neobičan način smo se upoznali, preko Idriza Sendića. Idriz je bio iz Sarajeva, počeo je da studira medicinu, i jednom prilikom došao je u Bijeljino kod rođake koja je živela u istoj ulici s nama, u kući koja se nalazila preko puta naše. Ta starica i mladić, došli su uveče kod nas, sa molbom da njenog sestrića povedem u grad. Tako sam se prijateljio sa Idrizom Sendićom, posle smo se često čuli telefonom, a ja sam više puta u međuvremenu odlazio u Sarajevo da se provodim. Tada sam upoznao Amru, koju sam znao samo iz viđenja, iako smo bili iz istog mesta. Posle je bilo ono što je već rečeno, a Idriz se još jedanput pojavio između mene i Amre, da na neki način spasi našu vezu koja se nikad nije ovekovečila u brak. On mi je sredio taj posao sa srebrom, od novca mi je bilo važnije to što sam često putovao, zapravo da pobegnem od nje što je ona znala. Zato mi je govorila, da se ne mogu izboriti s njom, i da je jača od mene, suva istina. Mislim da čoveka manje boli rastanak ako je s nekim bio kratko, kao što sam ja četiri godine sa Amrom.

Uto sam čuo korake i ugledao Amru koja mi se približavala. Bila je odevena kao jutros kada sam je poslednji put video, nosila je vuneni džemper ljubičaste boje. Neispavana, iznurena, do napaćenosti, a bledilo na licu imalo je boju kreča kad se primakla lampi. Njene crne beonjače su joj davale strašan izraz. Pitao sam je kako je Mirhi i da li želi da sedne,

prošaputala je da joj je malo bolje, a za drugo ništa nije odgovorila. Nalik na ženu u žalosti stajala je pored mene i zurila u neku tačku.

Reda redi rekoh joj da sve manje trave raste na ovom prostoru, i da razmišljam da ga pospem šljunkom.

– Kupio sam ti zemlju koju si tražila, ako ti se ne sviđaju ove stare saksije možemo i to uzeti – pogledao sam je. – Mislio sam da uskoro krenem u veliko spremanje, ima dosta stvari unutra koje nam ne trebaju, a nameravam i da popravim krov. Šta kažeš?

– Dobro, onda idem spavati – rekla je svladavajući se. Potom je krenula, najednom je stala, a lice joj je ostalo u tmimi noći.

– Mogu podnijeti ako mene mrziš, da me vrijeđaš i zlostavljaš, ali da svoju bolesnu kći danima ne želiš vidjeti, objasni to – glas joj je bio dubok i podrhtavao je. Pomislio sam da je boli zato što sedim na Mirhinim sanjkama, pa sam ustao, i iskoračio pred nju.

– Možemo sutra zajedno da odemo čekati zalazak sunca na Iločkim vinogradima – rekoh. Ćutala je, a zatim se okrenula, i otišla.

Mislio sam da tamo idem sam, no pošto je tako ispalo potrudio sam se da čitav taj dan prođe u najboljem redu. Mirha je bilo malo bolje i igrala se kratko u dvorištu, a Amra je razgovarala sa mnom, mada je sve vreme bila napeta i oprezna. Uveče, kada smo se vratili kući, objasnio sam joj da moram na put, izmislio sam da ću biti u Beogradu nekoliko dana, našto mi je odgovorila da pazim na sebe, i dodala da joj ovako lepo nije bilo dugo. Sutradan sam zalazak sunca gledao u Pragu.